

REFORMA ROLNA W EGIPCIE

Opracowane na podstawie art. P. Pissot „La reforme agraire en Egypte”,
Economic Rurale Nr 38/1958

Ponieważ wielcy właściciele ziemscy byli główną siłą polityczną, na której opierała się monarchia egipska, jednym z pierwszych pociągnięć rządu powstałego po jej obaleniu była regulacja struktury agrarnej, obliczona na podważenie potęgi ekonomicznej, a co za tym idzie i wpływów politycznych obszarnictwa. Regulację tę przeprowadzono na podstawie ustawy o reformie rolnej, uchwalonej w sierpniu 1952 r., która przewiduje: 1) ograniczenie rozmiarów własności ziemskiej, 2) regulację stosunków pomiędzy właścicielami ziemi, a dzierżawcami, 3) ujęcie w formy prawne sytuacji robotników najemnych zatrudnionych w produkcji rolnej.

1) Ograniczenie rozmiarów własności ziemskiej

Bezpośrednio przed reformą rolną w 1949 r. struktura własności rolnej w Egipcie przedstawiała się następująco:

Tabela 1
Struktura własności rolnej w Egipcie w 1949 r.

Grupa obszarowa	Ilość właścicieli	Posiadana powierzchnia w ha	Powierzchnia na 1 właściciela w ha
Razem	2 731 120	2 498 216	0,91
Do 0,42 ha	1 955 773	331 214	0,17
Od 0,42 do 2,1 ha	618 262	548 227	0,89
Od 2,1 do 21 „	144 982	746 734	5,15
Od 21 do 84 „	9 958	382 014	38,30
Ponad 84 ha	2 145	490 027	228,00

Jak wskazują liczby, najdrobniejsi właściciele ziemi (do 2,1 ha) stanowili 94,3% wszystkich właścicieli, ale posiadali tylko 35% powierzchni uprawnej. Natomiast wielcy właściciele (dwie najwyższe grupy obszarowe) stanowiąc tylko 0,4% całości, skupiali w swoim ręku również 35% ziemi.

Rażąco niewłaściwy podział nadającej się pod uprawę ziemi był zawsze jedną z przyczyn niskich dochodów i niskiego poziomu życia chłopów egipskich. Skupienie jednej trzeciej ziemi uprawnej w rękach kilku tysięcy ludzi było szczególnie szkodliwe w egipskich warunkach demogra-

ficznych. W 1949 r. bowiem Egipt liczył 20 mln. mieszkańców, z tego co najmniej 70% ludności rolniczej. Równocześnie ilość ziemi nadającej się pod uprawę bez przeprowadzenia kosztownych inwestycji nawadniających była bardzo ograniczona. W rezultacie 14 mln. fellachów rozporządzało tylko 2,5 mln ha ziemi uprawnej. Na 1 km² ziemi przypadało zatem 560 mieszkańców. Sytuację łagodził w pewnym stopniu fakt, że dzięki właściwościom klimatu i urodzajności gleby można na niektórych terenach dokonywać trzech zbiorów rocznie. Biorąc pod uwagę tę specyfikę rolnictwa egipskiego można ocenić ilość ziemi chłopskiej na około 4 mln ha.

Reforma rolna ograniczyła ilość ziemi mogącej znajdować się w rękach jednego właściciela do 84 ha. Ograniczenie to nie dotyczy jednostek lub stowarzyszeń biorących pod uprawę ziemi nieuprawiane lub pustynne. Mogą oni przez 25 lat rozporządzać każdą ilością ziemi. Nadwyżka ponad 84 ha została przejęta przez państwo za odszkodowanie w wysokości 70-krotnego wymiaru podatku gruntowego plus wartość melioracji, trwałych urządzeń, drzew itp. Odszkodowanie wypłacono w formie papierów państwowych oprocentowanych i podlegających wykupowi w ciągu 30 lat. Ziemie przejęte przez państwo rozdzielono pomiędzy drobnych rolników według takiej normy, żeby każdy otrzymujący ziemię posiadał łącznie nie mniej niż 1,68 ha i nie więcej niż 4,2 ha. Gospodarstwa otrzymali w pierwszej kolejności ci, którzy uprawiali poprzednio ziemię objętą reformą rolną, tzn. dzierżawcy i robotnicy rolni, następnie dopiero właściciele drobnych gospodarstw, najbiedniejsi lub obciążeni największymi rodzinami. Otrzymujący ziemię płacą za nią cenę równą odszkodowaniu wypłaconemu przez państwo byłym właścicielom. Pokrywają również koszty przeprowadzenia reformy. Spłaty za ziemię rozłożone są na 30 lat.

Trudno już obecnie ocenić ekonomiczną i społeczną efektywność podziału ziemi, gdyż zbyt niedawno go przeprowadzono. Można jednak stwierdzić, że nie rokuje on poważniejszych zmian w strukturze drobno-chłopskiej produkcji. Rozdzielona ziemia stanowiła bowiem tylko 9,4% powierzchni uprawnej i podzielono ją pomiędzy 200.000 rodzin chłopskich (8,6% ludności wiejskiej). Przy właściwym Egiptowi wysokim przyroście naturalnym (około 400 tys. ludzi rocznie, w tym ludności wiejskiej około 250 tys.) efekt reformy rolnej będzie w ciągu kilku lat zniwelowany przez wzrost zaludnienia.

Kwestia przeludnienia agrarnego w Egipcie jest w ogóle niemożliwa do rozwiązania drogą zmian w podziale własności już uprawianej ziemi, nawet gdyby znacznie obniżono maksymalną wielkość gospodarstwa i objęto reformą znacznie poważniejszy obszar. Istotną i trwałą poprawę struktury gospodarki rolnej mogłaby przynieść tylko szeroko zakrojona migracja nadmiaru ludności na nowe ziemie lub do przemysłu. Wymagałoby to jednak wielkich inwestycji.

Reforma rolna w poważnym stopniu ograniczyła możliwość lokowania kapitałów w ziemię. Powinno to posiadać poważne znaczenie dla rozwoju całości gospodarki Egiptu, dotychczas bowiem ogromna większość kapitałów prywatnych zużywana była na zakup ziemi. Lokaty kapitałów w ziemię nosiły w przeważającej części charakter nieprodukcyjny, nie oznaczały bowiem uprawy nowych ziem, a zakup po coraz bardziej rosnących cenach gruntów leżących w dolinie Nilu. Popyt na ziemię nieustannie

wzrastał. Cena ziemi kształtowała się w latach 1948—1952 na poziomie od 950 tys. do 2.400 tys. franków za 1 ha, zależnie od urodzajności.

Ustawa o reformie rolnej dopuszcza obrót ziemią tylko pomiędzy drobnymi i średnimi producentami. Bezpośrednio po dokonaniu podziału zarekwirowanych gruntów cena ziemi spadła o 30—40%. Spadkowi temu nie można jednak rokować trwałości, bowiem jak stwierdzono wyżej reforma rolna nie zaspokoiła głodu ziemi na wsi egipskiej.

Ograniczenie możliwości lokowania kapitałów w ziemię nie dało jednak jeszcze spodziewanego zwiększenia inwestycji przemysłowych i inwestycji w dziedzinie budowy urządzeń nawadniających na terenach pustynnych. Kapitały prywatne skierowały się bowiem przede wszystkim na zakup nieruchomości w miastach i w minimalnym stopniu zostały zainwestowane w produkcję.

2) Regulacja stosunków pomiędzy właścicielami, a użytkownikami gruntów uprawnych

Ustawa o reformie rolnej zajmuje się nie tylko ponownym podziałem własności ziemi. Chce ona również polepszyć sytuację dzierżawców, zabraniając pobierania zbyt wysokich czynszów. Dotychczas w Egipcie, na skutek wielkiego głodu ziemi, dzierżawcy musieli przyjmować drakońskie warunki właścicieli.

Właściciele ziemscy (głównie posiadacze wielkich obszarów ziemi) dzierżawili całość, lub część swoich posiadłości w postaci małych działek od 1—4 ha własnym robotnikom całkowicie pozbawionym ziemi lub chłopom posiadającym gospodarstwa niewystarczające na utrzymanie rodzin. Okres dzierżawy był zawsze bardzo krótki, rok lub dwa, rzadko kiedy — trzy lata. Często oddawano w dzierżawę działkę tylko na okres wegetacyjny uprawy jednej rośliny, tzn. na kilka miesięcy: od stycznia do sierpnia pod uprawę bawełny, od października do maja pod uprawę zboża, od stycznia do września — pod kukurydzę itp.

Czynsze dzierżawne kształtowały się w taki sposób, że wielkim właścicielom lepiej opłacało się oddawać ziemię w dzierżawę, niż organizować produkcję na własny rachunek. Czynsz dzierżawny zapewniał bowiem właścicielowi ziemi przychód na poziomie średniego zysku, który otrzymałby prowadząc sam gospodarstwo, uwalniając go równocześnie od ryzyka i kosztów związanych z prowadzeniem przedsiębiorstwa.

W kwestii okresu dzierżawy i wysokości czynszów ustawa z roku 1952 przewiduje:

1. Zakaz wynajmu ziemi pośrednikom pomiędzy wielkimi właścicielami, a drobnymi dzierżawcami, którzy podwyższali czynsze. Ziemię wolno dzierżawić tylko bezpośrednio tym, którzy będą ją uprawiać.

2. Zakaz dzierżawy ziemi na przeciąg okresu wegetacyjnego uprawy jednej rośliny. Umowy muszą być zawierane co najmniej na trzy lata. Łagodzi to w pewnym stopniu sytuację zależności w jakiej znajduje się dzierżawca.

3. Oparcie czynszu na stałej podstawie, która nie może przekraczać siedmiokrotnej wysokości podatku gruntowego oznaczało faktyczną obniżkę czynszów o 25—35%. Jeżeli właściciel dokonał przed oddaniem dział-

ki w dzierżawę jakichś inwestycji, np. nawożenia lub zasiewów wolno mu domagać się od dzierżawcy jedynie sumy równej poniesionym kosztom.

W wypadku umowy dzierżawnej polegającej na bezpośrednim udziale właściciela w zbiorach, wysokość czynszu nie może przekraczać połowy plonów, podczas gdy poprzednio właściciel zagarniał $\frac{3}{5}$, a nawet $\frac{4}{5}$ zbioru.

Zmiana warunków wynajmu ziemi, która powoduje znaczną poprawę sytuacji dzierżawców, jest bardzo istotną zdobyczą reformy rolnej. Tym bardziej, jeśli się weźmie pod uwagę, że system dzierżaw jest w Egipcie bardzo rozwinięty i przed reformą obejmował ca 7 mln. rolników i 50% ziemi użytkowanej rolniczo.

3) Przepisy prawne dotyczące robotników rolnych

Ustawa przyznaje robotnikom prawo do zrzeszania się w związkach zawodowych dla obrony swoich interesów. Równocześnie przewiduje regulację płac tych robotników przez specjalną komisję powołaną przez Ministerstwo Rolnictwa, która rokrocznie wyznaczać ma minimalną stawkę za dzień pracy. Stawkę tę wyznaczono w 1952 roku na poziomie 180 franków dla mężczyzny i 100 franków dla kobiet i dzieci za ośmiogodzinny dzień pracy.

Próba ustalenia minimalnych stawek płac nie została jednak uwieńczona powodzeniem. Ustawa pozostała tutaj martwą literą, już bowiem w pierwszym roku jej działania okazało się, że na skutek popytu i podaży na siłę roboczą rzeczywiste płace ukształtowały się na poziomie 70% prawnie określonych stawek minimalnych. Władze nie zareagowały na to bezprawie bowiem w sytuacji gospodarczej Egiptu; przy nadmiarze rąk roboczych na wsi i braku uprzedyskutowania, podniesienie płacy roboczej w rolnictwie rzeczywiście nie ma szans realizacji.

W istocie więc sytuacja robotników rolnych w wyniku reformy rolnej nie uległa poprawie.

Jeszcze dwa problemy nasuwają się w związku z pierwszą próbą oceny rezultatów reformy rolnej.

1) Wpływ reformy na wielkość produkcji rolnej.

Mimo krótkiego okresu czasu, jaki upłynął od reformy rolnej, stwierdzić już można, że w Egipcie nie miało miejsca, związane często z likwidacją wielkiej własności rolnej, zjawisko spadku plonów.

Stało się tak dlatego, że wielcy właściciele ziemscy w ogromnej większości nie prowadzili samodzielnie produkcji, a ziemi uprawiali drobni dzierżawcy. Zatem reforma rolna nie zmieniła nic w samym procesie produkcji, stworzyła bowiem warunki do racjonalniejszej gospodarki, strannejszej uprawy ziemi i lepszej pielęgnacji roślin.

2) Problem zaopatrzenia nowopowstałych gospodarstw w zboże na zasiew, niezbędne nawozy, bydło i narzędzia. Nowokreowani właściciele nie posiadają zwykle środków na ich zakup. Będąc dzierżawcami posługiwali się w dużej mierze środkami produkcji właściciela ziemi. Problem ten próbuje się rozwiązać stwarzając spółdzielnie rolnicze (tworzenie takich spółdzielni przewiduje ustawa o reformie rolnej) zrzeszające dawnych i nowych właścicieli ziemi mieszkających w jednej wsi. Spółdziel-

nie te mają za zadanie dostarczyć środków produkcji dotychczasowym dzierżawcom. Ponadto mają odegrać poważną rolę we wprowadzeniu nowej techniki uprawy. Dokonywałyby także wspólnych zakupów środków produkcji i wspólnej sprzedaży zbiorów swoich członków, co pomogłoby im w osiągnięciu korzystnej ceny na rynku. Wspólnie również płaciłyby podatki, co znacznie ułatwi państwu ich egzekwowanie.

Stworzenie tych spółdzielni posiada niewątpliwie zasadnicze znaczenie dla przyszłości wsi egipskiej, ponieważ tylko w tej formie możliwa jest współpraca produkcyjna chłopów, stwarza ona ponadto warunki do interwencji państwa w dziedzinie postępu technicznego itp. Trudno jednak obecnie przewidzieć, w jakim kierunku pójdzie ich rozwój. Bierze się pod uwagę zarówno możliwość przekształcenia się w spółdzielczość zaopatrzenia i zbytu typu zachodnio-europejskiego, jak i ewolucję w kierunku spółdzielni produkcyjnych typu socjalistycznego.

W sumie ustawa o reformie rolnej z 1952 i jej dotychczasowa realizacja stanowią dopiero pierwszy krok w kierunku rozwiązania kwestii agrarnej w Egipcie.

Opr. M. Ciepielewska